

תשרי תשע"ו – ספטמבר 2015 אבות ואמהות ביהדות דבורה עברון

הרבה דבורה עברון, מנהלת "ניגון נשים", האגף ליהדות ומגדר במדרשה באורנים, פסיכודרמטיסטית ומלמדת במסגרות פלורליסטיות מגוונות.

לא כולנו אבות ואמהות אבל לכולנו יש אבא ואמא. כשאנחנו חושבים על אבות, כשאנחנו חושבים על אמהות, אבות ואמהות בכלל, לאו דווקא על האבות והאמהות שלנו, בדרך כלל נחשוב על מערך תפקידים אחד לאלה ומערך תפקידים אחר לאלה.

תפקידו של האב, למשל, להנחיל לבן, להוריש לו. בחייו הוא מוריש לו את התרבות, את החוק, את כל מה שצריך כדי לחיות, ובמותו הוא מוריש לו את רכושו. אגב, האב גם מוריש לבנו את התחייבויותיו הכלכליות אותן הבן צריך יהיה לשלם מנכסי אביו. התלמוד, במסכת "קידושין" דף כ"ט, מפרט מהם הדברים שהאב מצווה לעשות עבור בנו: אב מצווה למול את בנו ובכך להכניסו לברית של כלל בני ישראל, לפדות את בנו אם זה נופל בשבי ובכך להבטיח את קיומו הפיזי, ללמדו תורה ומצוות – זאת אומרת להנחיל לו את הידע, הערכים והעקרונות עליהם מושתתת היהדות, וכן הוראות, חוקים וכללים כיצד להתנהג, וכמו כן האב מצווה להשיא לבנו אישה – להבטיח את המשך הדורות, ללמדו אומנות כדי שיהיה לו ממה להתפרנס וללמדו לשוט במים ולשחות, במילים אחרות – לתת בידיו את כל הכלים לחיים ראויים, בריאים ואחראים בעולם הזה. כל זה כתוב. מה האב מצווה לעשות עבור ביתו? מלבד האחריות שאולי יש לאב להשיא את ביתו לאיש אנחנו לא מוצאות דברים נוספים שהאב חייב בהם.

הדברים שהאמא מחויבת לעשות עבור ילדיה, בניה ובנותיה אינם כתובים כלל. ובכל זאת כולנו יודעים שלאמא יש תפקידים. היא מקיימת את הילדים פיזית, את הבנים והבנות, מניקה אותם, מלבישה אותם, שומרת על בריאותם, מלמדת אותם איך להתנהג ומכינה אותם לחייהם העתידיים. למה כל זה לא כתוב? ואם נאמר שחובות האב הן כלפי הבן וחובות האם הן כלפי הבת אז למה אלה לא כתובים? על השאלה הזאת יכולות להיות המון תשובות. זו שאלה למאמר נפרד.

נדמה לי שאפשר לומר שהתפיסה המסורתית המקובלת אודות תפקידי האם והאב היא שהאמא מגדלת את הבנים והבנות מהלידה ועד הגיל שבו כל אחד מהם אמור להתחיל את הכשרתו לקראת המשך חייו. בשלב הזה הבן מופקד בידי האב וזה מלמדו את מה שהבן צריך לדעת, והבת נשארת אצל אימה ולומדת ממנה, מסבתותיה ומדודותיה את מה שהיא צריכה לדעת.

ד"ר ננסי צ'ודורו, סוציולוגית פמיניסטית אמריקאית בת זמננו חוקרת את נושא האמהות וההשפעה על הזהות המגדרית של ילדיה. היא מתארת תהליך שבו הזהות הראשונית היא נשית, ממנה הבן חייב להיפרד, בעוד הבת יכולה להמשיכה ללא הפרעה. על הבן והבת להתמודד עם אתגרים שונים בהתפתחותם - הבן צריך לבסס את זהותו מתוך ניתוק מאימו ויצירת קשר חדש עם אביו, הוא מרגיש שעליו להתקבל ע"י האב ולשם כך עליו להוכיח שהוא "גבר". לבת אין צורך לעשות פעולה המוכיחה את זהותה, משום שזהותה היא מתמשכת והדמות להזדהות, אימה, היא דמות מוכרת איתה נוצר קשר ראשוני מלידה.

ומי אחראי ללדת את הילדים, את הבנים והבנות? נשאל זאת בצורה מדויקת יותר – מי אחראי להריון? על מי מסתכלים כשאותו ילד, אותו בן או אותה בת, שאמורים להיווצר ולהפוך אותנו להורים, לא מצליחים להיווצר?

במקורות היהודיים התשובה היא חד משמעית – עקרות היא עניין של נשים. בסיפורי המסורת שלנו רק נשים הן עקרות. כשאברהם ושרה לא מצליחים להרות ברור ששרה היא העקרה והגר היא ההוכחה לכך. רחל עקרה ולא לא, גם בלהה וזילפה לא. חנה עקרה ופנינה לא. אפילו במקרה של יצחק ורבקה, סיפור שבו אין אישה נוספת שמבססת את פוריותו של יצחק, בכל זאת ברור לכולנו, למספר ולקוראים, שרבקה היא העקרה. בעצם כשיש חוסר בהורות, מחסום, קושי – האחריות מוטלת על האישה. אחד הסיפורים בתורה שממנו אפשר ללמוד עד כמה האחריות הזאת מרחיקת לכת הוא סיפורו של תמר, כלתו של יהודה. תמר נוקטת באמצעים אסורים, בהתנהגות

לא מקובלת כלל בכל קנה מידה חברתי ותרבותי על מנת להרות ולהיות לאם, על מנת להשיב לעצמה את מקומה במשפחה ולמלא את תפקידה המסורתי. על התנהגותה החריגה היא מקבלת את מלוא השכר, קודם כל מיהודה עצמו ובהמשך מהתרבות היהודית הקאנונית. במסכת "נזיר" בתלמוד הבבלי, בדף כ"ג ע"ב, שתמר זינתה ואף על פי כן יצאו ממנה מלכים ונביאים. זה שכרה. מלכים ונביאים.

בסיפורי תנ"ך רבים העקרות הופכת את הזוג למשולש, לעיתים למשולשים, זאת אומרת שנכנסת דמות נוספת לסיפור והסיפור מתרחב – אברהם שרה והגר, יעקב רחל ולאה, יעקב רחל ובלהה, יעקב לאה וזילפה, אלקנה חנה ופנינה, יהודה שילה ותמר.

אחד המשולשים המעניינים נמצא בסיפור השונמית. מסופר בתנ"ך, בספר מלכים ב', על אישה שגרה בעיר שונם, כנראה ליד עפולה של היום. זו אישה גדולה, עשירה חכמה וחשובה, אישה שמעורבת בחיי כפרה וקהילתה, ואין לה ילדים. היא משקיעה מאמצים כדי להפוך את ביתה למקום אליו מגיע הנביא אלישע ובעצם יוצרת מרכז רוחני לקהילתה. אלישע מחליט להודות לה על כך והוא מבטיח שיוולד לה בן. האישה אומרת שאין צורך לתת לה דבר. היא מסופקת. בתוך עמה היא יושבת. אך הנביא מחליט עבורה אחרת ומודיע לה שיוולד לה בן. כך באמת קורה אבל כשהילד גדל ויוצא לעבוד עם אביו, בעלה של השונמית בשדה, הוא מתמוטט ומת. השונמית ממהרת לעשות את הדרך מביתה ועד מקומו של אלישע בהר הכרמל, ומביאה את הנביא לביתה כדי שזה יתפלל לאלוהים ויביא להחייאת הילד, והילד אכן חי.

משולשים נוספים שקשורים להורות הם – יוכבד, בת פרעה ומרים, דוד, אוריה ובת שבע, אשת מנוח, מנוח והמלאך, ועוד ועוד. אל כל אחד מהסיפורים הללו, מהמשולשים הללו, אנחנו בדרך כלל מסתכלים כסיפורים יוצאי דופן. אנחנו קוראים אותם ומקשיבים להם כאילו יש סיפור רגיל, נורמאלי, עליו לא מסופר כמעט בכלל, אבל עליו חושבים כשמספרים אין סוף סיפורים יוצאי דופן. סיפורים אחרים. סיפורים בהם הדברים לא מסתדרים כמו שהם אמורים להסתדר, סיפורים בהם החיים דורשים מהאבות והאמהות לחרוג מתפקידיהם, לחרוג מהנהגותיהם הרגילות ולהיות יצירתיים.

התנ"ך והתלמוד מלאים בסיפורים על אבות ואמהות ואף אחד מהם אינו סיפור פשוט. אף אחד מהם אינו סיפור נורמאלי.

ואולי זה מה שאנחנו יכולים ויכולות ללמוד. שאין סיפורים פשוטים. שהחריגה היא הנורמה. בתחילת דברי ביקשתי שנחשוב על אבות ואמהות בכלל והצעתי שלא נחשוב דווקא על האבות והאמהות שלנו, כי אם נעשה את זה נראה שהם לא עונים על הסטריאוטיפ הכללי. אף אחד מהם. וכנראה שגם כל אחד ואחת מאיתנו שזכינו להיות הורים, גם לא עונים על פי תפיסה מסורתית זו או אחרת של הורות.

אני חושבת שזה מרתק איך התרבות היהודית, ואני מניחה שגם תרבויות נוספות, מצליחות ליצור מחשבה מרכזית אודות אבות ואמהות ובאותו זמן לאתגר את המחשבה הזאת ע"י מגוון אין סופי של סיפורים, ובעשותה כך היא נותנת לנו את החירות היצירתית בכל פעם מחדש, בכל תקופה ותקופה, בכל בית ובית, לחבר בין הרעיון למציאות ולעשות את מה שנדרש כדי להיות האבות והאמהות הטובים ביותר שאנחנו יכולים להיות.

לסיום אני רוצה לבקש מכם להתפלל יחד איתי. אנחנו נמצאים בתקופה שבה אבות ואמהות חרדים לשלומם הפיזי ממש של ילדיהם. משפחות שלמות שעוברות ממקום למקום וההורים לעיתים אינם יודעים מאיפה ייקחו מזון ומחסה לילדיהם אפילו בשעות הקרובות.

בתפילה של הימים הנוראים, של עשרת ימי התשובה בהם אנחנו נמצאים ממש עכשיו, יש תפילה שנקראת "אבינו מלכנו". זו תפילה שבה אנחנו מפרטים את מה שאנחנו מבקשים לעצמנו ולעולם כולו, דברים שאנחנו מתחננים עבורם לפני הקב"ה. אני מבקשת להביא שורה אחת, שאותה התאמת, מתוך התפילה הזאת ואיתה לסיים: אָבִינוּ מְלֻכֵנוּ פְּלֵה וְהַפְסֵק דְּבַר וְחָרֵב וְרָעַב וְשָׂבִי וּמְשָׁחִית וְעֶזְרָה וְשִׁמְד מְכַל הָעוֹלָם כּוֹלוּ, עֲשֵׂה עִמָּנוּ צְדָקָה וְחֶסֶד וְהוֹשִׁיעֵנוּ. בעזרת ה', אינשאללה.